

Історія

УДК 728.84.035.93(477.54/.62)"17/18"(045)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20315389>

**Архітектура модерну в садибному будівництві Слобожанщини:
аналіз та збереження**

Ольга Біррова,

к.і.н., доцент кафедри

культурології та музеєзнавства,

Харківська державна академія культури,

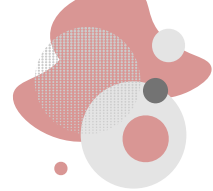
<https://orcid.org/0000-0003-4814-8998>

Прийнято: 05.05.2026 | Опубліковано: 20.05.2026

***Анотація. Мета статті** – проаналізувати яким чином архітектура модерну представлена в садибному будівництві Слобожанщини та запропонувати шляхи збереження архітектурної спадщини.*

***Методи дослідження** базуються на загальнонаукових методах. Для дослідження літератури були використані методи критичного аналізу. Метод компаративного аналізу для порівняння архітектурних стилів XVIII та XIX ст., типологічний метод, який дає змогу класифікувати об'єкти за архітектурними стилями.*

***Результати.** Аналізується використання архітектурних форм модерну в садибному будівництві Слобідської України. Розглянуті маєтки: Наталівка, Шарівка, Тростянець. Висвітлено сучасний стан пам'яток, проблеми їх*

збереження та обмеженість державного фінансування. Обґрунтовано доцільність залучення грантових ресурсів, розвитку музеєфікації та використання цифрових технологій (3D-модельовання, цифрові архіви, віртуальні тури) як ефективних інструментів збереження і популяризації садибної спадщини.

Висновок. Архітектура модерну в садибному будівництві Слобожанщини не набула цілісного поширення, проте її окремі прояви становлять важливу складову культурної спадщини регіону. Садибні комплекси характеризуються стильовою синкретичністю, що відображає історичні етапи їх формування. В умовах недостатнього фінансування ключовими напрямками збереження пам'яток є музеєфікація, залучення позабюджетних коштів і впровадження цифрових технологій, які забезпечують не лише фіксацію та реконструкцію об'єктів, а й розширюють можливості їх популяризації.

Ключові слова: Архітектура, модерн, історико-культурна спадщина, музеєфікація, цифровізація, охорона пам'яток.

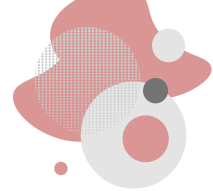
Art Nouveau architecture in the manor construction of Slobozhanshchyna: analysis and preservation

Olha Birova,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Department of
Culturology and Museology, Kharkiv State Academy of Culture,

<https://orcid.org/0000-0003-4814-8998>

Abstract. Purpose of the article is to analyze how Art Nouveau architecture is represented in the estate construction of Slobozhanshchyna and to propose ways of preserving architectural heritage.

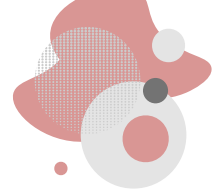
Research methods are based on general scientific approaches. The method of critical analysis was applied to study the literature. The comparative method was used to compare architectural styles of the 18th and 19th centuries. The typological method made it possible to classify objects according to architectural styles.

Results. The article analyzes the use of Art Nouveau architectural forms in estate construction in Slobozhanska Ukraine. The estates in Natalivka, Sharivka, and Trostianets are examined. The current condition of these monuments, the problems of their preservation, and the limitations of state funding are highlighted. The expediency of attracting grant resources, developing museumification, and using digital technologies (3D modeling, digital archives, virtual tours) as effective tools for the preservation and promotion of estate heritage is substantiated.

Conclusions. Art Nouveau architecture in the estate construction of Slobozhanshchyna did not become widespread as a holistic phenomenon; however, its individual manifestations represent an important component of the region's cultural heritage. Estate complexes are characterized by stylistic syncretism reflecting the historical stages of their formation. In the context of insufficient funding, key directions for heritage preservation include museumification, attracting extra-budgetary resources, and implementing digital technologies, which ensure not only documentation and reconstruction but also broaden opportunities for their promotion.

Keywords: architecture, Art Nouveau, cultural heritage, museumification, digitalization, heritage protection.

Постановка проблеми. Садибне будівництво Слодїбського регіону-тема, яка тривалий час залишалася поза увагою науковців. Більшість садибних будинків побудовані в класичному стилі, оскільки саме в цей період відбувався бум садибного будівництва. Архітектура модерну представлена в садибах пізнього часу, вона характерна не для цілих комплексів, а для окремих

архітектурних елементів або для пізніх перебудов, в більшості господарських споруд. Через рідкісність архітектури модерну, садиби кінця XIX – початку XX ст. мають особливе унікальне значення.

Всі великі садиби сьогодні є пам'ятками національного значення та належать державі, яка не має достатньо коштів для реалізації музеєфікаційних проектів. Тому єдиний спосіб збереження пам'яток – залучення грантових коштів а також використання цифрових технологій для популяризації об'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика модерного будівництва представлена окремими частинами. Перша група робіт – це суто архітектурні дослідження, які характеризують саме стиль модерн.

Друга група – досліджує садиби та їх складові: садибні будинки, комплекси, окремо маєткові парки, дворянські родини Слобожанщини.

Родині Харитоненків присвячено чимало робіт: І. О. Шудрик [12], який вивчає історію дворянського роду та його маєтки. В. Сядро [11], дослідник також описує історію родини Харитоненків та їхні маєтки.

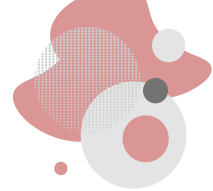
Вагомий внесок у дослідження садибної архітектури, церковного зодчества зробив В. В. Вечерський [4]. Роботи видатного архітектора сьогодні спираються на низку джерел та втрачених креслень. В. Ясієвич [13], дослідник історії архітектури України.

Щодо джерел – це роботи Г. К. Лукомського [7, 8, 9, 10], його описи самовидця є унікальними на сьогодні, а фотографії початку XX ст. є цінним матеріалом для реставраторів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Мета статті – проаналізувати яким чином архітектура модерну представлена в садибному будівництві Слобожанщини та запропонувати шляхи збереження архітектурної спадщини.

Завдання:

1. Розглянути особливості модерну в маєтковому будівництві Слобожанщини.
2. Дослідити садибні споруди стилю модерн.
3. Визначити напрямки музеєфікації садиб.
4. Запропонувати використання новітніх технологій в збереженні пам'яток.

Виклад основного матеріалу.

Більшість садиб Слобідського регіону будувалися в класичному стилі. Саме з початком класицизму приходить мода на замські маєтки, які будуються місцевими дворянами, колишніми козацькими старшинами та їх нащадками. Отже, більшість садиб була побудована в другій половині XVIII – початку XIX століть. Але маєтки змінювали власників, продавалися, передавалися у спадок і кожен новий господар намагався щось добудувати, перебудувати, вносити стилістичні зміни, тому часто садиби мали більш пізні добудови, які були виконані в іншому стилі ніж головний будинок.

На відміну від церковного зодчества в якому сформувалися місцеві архітектурна школа з двома напрямками: лиманським та охтирським, в садибному будівництві переважали європейські архітектурні традиції. Господарі намагалися запросити відомих архітекторів для будівництва головного будинку, а господарські споруди, паркове будівництво віддавалося місцевим майстрам. Тому часто авторами таких споруд в садибах були О. Паліцин та П. Ярославський. Наприклад, садибний комплекс у Басах – рідкісний авторський витвір архітектора О. Паліцина, який є пам'яткою архітектури національного значення [4, с. 269].

На початку XX ст. відбуваються буремні події: Перша світова війна, революція, які негативно позначилися не лише на різних сферах суспільного життя але й на садибному будівництві.

Радянська влада поклала остаточний карай садибній тематиці. Як в будівництві так і в науковій сфері. Садиби руйнуються, перебудовуються на лікарні, школи, артілі тощо. В науці садибна тематика заборонена і вважається ворожою для комуністичної ідеології.

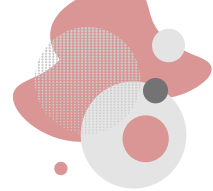
Модерн у чистому вигляді траплявся нечасто, зазвичай до нього додавалися елементи інших стилів. Характерними рисами даного стилю було надання переваг декоративним елементам перед конструктивними. За часів модерну широко застосовувалися скло, метал, кераміка. Термін "модерн" у англійській мові має широке лексичне значення і в перекладі означає "сучасний" [13, с. 192]. У Німеччині його називали юнгендстилем, у Франції – ар нуво, в Італії – ліберті, в Росії як і в Англії – модерн. Хронологічні рамки стилю 80-ті роки XIX ст. – 20-ті роки XX ст. [6, с. 64].

Отже, садиб, які мають всі складові в стилі модерн немає. Але є садиби XIX ст., в яких частково представлений модерн. Дослідник слобідських садиб Г. Лукомський засуджував перебудови старовинних маєтків, говорячи, що власники розбирають старі чудові будинки на цеглу, щоб побудувати житловий будинок або господарську споруду в стилі модерн [10, с. 22].

Фото 1. Будинок в с. Нескучне. Фото з журналу «Столиця і садиба», 1916 р. [9, с. 4].

Одна із садиб другої половини XIX ст. – Наталівка. Маєток родини цукрових магнатів Харитоненків в с. Володимирівка, сьогодні Богодухівського району Харківської області. Це був маєток, який поєднував

різні історичні стилі в тому числі і модерн. В модерні була побудована центральна брама, яка зберігалася до наших днів. До ансамблю належали: поміщицький будинок, знищений в часи Другої світової війни, господарчі будови, будинок для гостей, конюшня, улюблене місце власника садиби [11, с. 18], водонапірна башта, оранжерея, церква й парк.

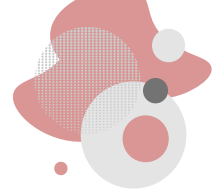
Спасо-Преображенська церква в маєтку Наталівка, створена у 1908 – 1913 рр. архітектором О. Щусєвим. в стилі модерн [5, с. 33]. ВИДАЛИТИ Храм будувався як церква-музей для зберігання старовинних ікон, зібраних П. І. Харитоненком.

Церква мала незвичайний архітектурний вигляд. Дослідник І. Шудрик, характеризує її як будівлю виконану у старопсковсько-новгородському стилі [12, с. 152]. А. Вороний вказує, що маєткова церква побудована в стилі модерн [5, с. 33]. Різниця в трактуванні підтверджує, що це специфічний модерн, в якому працював О. Щусєв.

Чудовим був інтер'єр церкви: його складали ікони, лампади, килими, ізразцова біла з синім піч у різниці. Стіни та зводи храму були розписані художником А. І. Савіновим [7, с. 9]. Над головним входом – мозаїчна ікона "Пантократор". На південній стіні "Розп'яття", виготовлене відомим скульптором С. Г. Коньонковим. В колекції було 11 новгородських ікон XV – XVI ст. [1, с. 32].

Ще одна садиба XIX ст. – Шарівка. У період з 1869 р. до 1874 р. в маєтку Шарівка був добудований палац, кам'яні тераси, будинок варти, капітальний садибний мур, ворота, оранжереї та садибні ставки. Х. Гебенштрейн продав садибу відомому цукрозаводчику Л. Кенігу. При бароні Леопольді Кенігу, наприкінці 1890-х – початку 1900-х рр. були побудовані манеж і стайні, електростанція, каретні сараї, будинок управляючого, перебудовані оранжереї.

Садибний будинок лісного був оформлений в стилі модерн з елементами котеджного типу.

Садибний парк знаходиться в нижній частині ансамблю. Між схилами створено мережу водоймищ, далі він з'єднується з лісом. Парк створено на базі діброви. Спочатку площа парку становила близько 30 га. У результаті подальших робіт протягом XIX – початку XX ст. площа парку сягнула 70 га.

Планувальна композиція зроблена з урахуванням місцевого рельєфу. Композиційним центром парку є будинок-палац, розташований високо на пагорбі. У садибі були влаштовані майданчики для тенісу, а для футболу і волейболу звільнені рівні поляни. Парк складається з регулярної частини навколо палацу й ландшафтної, яка створена за проектом відомого ризького паркобудівника Г. Куфальда, він запросив вчених-садівників із Риги для здійснення акліматизації нових видів рослин. Г. Куфальд використовував принципи модерну в ландшафті.

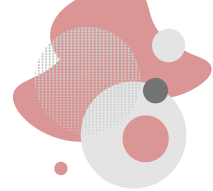
Саджанці для парку закупували в Основ'янському акліматизаційному саду Каразіних, в інших губерніях і за кордоном. Шарівський парк поступово зливається з лісом. Частину парку та лісу було відведено для оленів, оранжереї, спеціальні приміщення для лебедів і курники давали змогу оглядати рослини та спостерігати за птахами [8, с. 5].

Л. Кеніг був власником ще одного маєтку – Тростянець. На замовлення господаря в селищі Нескучне був побудований будинок управляючого в стилі модерн (Фото.1).

Заходи збереження.

Законодавчі документи, представлені перш за все постановами про охорону реставрацію та консервацію архітектурних пам'яток. В сучасному пам'яткознавстві переважають саме консерваційні заходи. Оскільки реставрація потребує значного обсягу робіт та капіталовкладень.

Садиби Наталівка та Шарівка є пам'ятками національного значення, які занесені до державного реєстру нерухомих пам'яток України. Оскільки у держави відсутні кошти на комплексні реставраційні роботи, єдиним

варіантом для цього є залучення грантового фінансування. Садиба не може бути у приватній власності, а значить єдиною зацікавленою стороною у її відбудові має бути місцева влада та меценати.

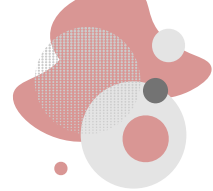
Щодо музеєфікації, сьогодні музеєфікована садиба в Тростянці. Шарівка і Наталівка – колишні медичні диспансери, які сьогодні відкриті для туристичного огляду. Найкращій напрямком музеєфікації – відтворення житлових інтер'єрів садиби XIX ст. [2, с. 82]. Але можливий варіант розміщення в садибі музею чи комбінований спосіб як у Тростянці, де відтворені житлові кімнати та розміщено декілька музеїв. Музеєфікація є необхідним заходом, щоб садиби не повторили долю палацу в Мерчику, який згорів через занедбану територію навколо будівлі.

Цифрове збереження: робота з архівними документами, кресленнями, дореволюційними фото і на їх основі створення 3D моделей. Комплектація цифрових архівів з документацією по садибі. Розробка відеоекскурсій, аудіогідів. Використання віртуальної реальності. Віртуальна реальність в сучасному музеї – більш складний та коштовний проєкт. Для нього необхідно спеціальне додаткове обладнання: шоломи віртуальної реальності та ручні сенсори [3, с. 92]. Але саме завдяки віртуальному світу відбувається повернення у минуле.

Висновки

Таким чином, стиль модерн виникає в садибах Слобожанщині наприкінці XIX ст. Але при цьому використовується для окремих споруд або для перебудови більш ранніх будівель. Модерні споруди представлені в садибах Наталівка, Шарівка, Тростянець.

Сьогодні більшість садибних комплексів потребують ряду охоронних заходів: реставрації та консервації. В Харківській області важливим лишається питання музеєфікації комплексів. В сучасному пам'яткознавстві активно

використовуються новітні технології, залучення яких надасть змогу не лише цифрового збереження але й популяризації історико-культурного надбання.

Список використаних джерел

1. Біррова О. Ю. Історична спадщина родини Харитоненків в селищі Володимирівка // Гілея : наук. вісн. Київ : Вид-во Гілея, 2018. Вип. 138 (11). Ч. 1. Історичні науки. С. 31–33.
2. Біррова О. Ю. Слобідські ансамблі як осередки дворянської культури: музеєфікаційний аспект // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані». Серія «Філософія». Дніпро, 2020. Т. 23, № 10. С. 79–86.
3. Біррова О. Ю. Історико-культурна спадщина України: цифрові технології збереження та популяризація в умовах воєнних дій // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані». Серія «Історичні науки». Дніпро, 2023. Т. 26, № 5. С. 90–94.
4. Вечерський В. В. Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України: Виявлення, дослідження, фіксація. К.: Видавничий дім А.С.С, 2005. 586 с.
5. Вороной А. Подорож по Харківщині / А. Вороной. Х. : Майдан, 2005. – 244 с.
6. Каралюс М. Сильові домінанти модерну в українському мистецтві // Студії мистецтвознавчі. К.: ІМФЕ НАН України, 2010. № 3(31). С. 64-69.
7. Лукомський Г. К. Наталівка // Столиця і садиба. 1915. № 32. С. 4–9.
8. 112. Лукомський Г. К. Шаровка // Столиця і садиба. 1915. № 26. С. 3–8
9. Лукомський Г. К. Тростянець // Столиця і садиба. 1916. № 54. С. 3–6.
10. Лукомський Г. К. Старовинні садиби Харківської губернії. Харків: Приватний музей міської садиби, 2005. 100 с.
11. Сядро В. Павло Харитоненко. Харків: Фоліо, 2010. 100 с.

12. Шудрик І. О. Наталівка — Важливий об'єкт туризму Східної України
// Культура України. Випуск 34. 2011 УДК: 379.85 (477.54/.62) 147-155 с.

13. Ясієвіч В. Є. Модерн в архітектурі України (генезис та вплив на інші
стильові напрямки) // Українське мистецтво та архітектура кінця XIX –
початку XX ст. / Гол. ред. Н. Ю. Асєєва. – К. : Наукова думка, 2000. – С. 183–
198.